

PŘÍSPĚVEK BOHUSLAVA JIRUŠE DO MINERALOGICKÉ PODSBÍRKY A PODSBÍRKY METEORITŮ NÁRODNÍHO MUZEA

DALIBOR VELEBIL, Národní muzeum, Praha

Abstract: Contribution of Bohuslav Jiruš to mineralogy and meteorite subcollections of the National Museum

Bohuslav nobleman Jiruš contributed meritoriously to enlargement of collections administrated by the Mineralogy and Petrology Department. He donated to the National Museum four very outstanding mineral and one meteorite specimens which afterwards were parts of the permanent exposition for a long time; furthermore, 16 mineral specimens of high aesthetic quality and 20 meteorite samples were purchased from his financial bequest.

Keywords: : history – mineralogy – minerals – meteorites – museum.

Bohuslav šlechtic Jiruš daroval v letech 1897 až 1901 mineralogickému oddělení Národního muzea čtyři vzorky minerálů a jeden meteorit. Mohlo by se zdát, že je to málo, ale z následujících řádků vyplývá, že to byly dary významné. O jejich kvalitě svědčí mimo jiné i to, že čtyři exempláře z pěti Jirušem darovaných byly vystaveny ve stálých expozicích v historické budově Národního muzea před jejím vystěhováním v roce 2011.

V roce 1897 daroval B. Jiruš do muzejní mineralogické sbírky nádherný velký krystal kalcitu z lokality Joplin ve státě Missouri v USA (inv. č. P1N 3869). Je to volný, světle žlutý, naspodu nafialovělý, průsvitný, lesklý a dokonale omezený krystal skalenoedrického typu veliký 26 × 21 × 15 cm [obr. 33]. Krystal kalcitu se stal jednou z dominant stálé expozice minerálů ve výstavním sále č. 17 v prvním patře historické budovy Národního muzea, kde byl ozdobou velké krychlové vitríny umístěné při vnějších oknech výstavního sálu. Z ložiska olovených a zinkových rud v Joplinu pochází množství excelentních kalcitů, které jsou dodnes mezi mineralogy pověstné. Jirušův kus přitom patří do kategorie nejkvalitnějších, tedy největších a nejhezčích, jaké lokalita v minulosti poskytla.

V roce 1898 daroval B. Jiruš Muzeu vzácný minerál sternbergit ze stříbrných dolů v Jáchymově (inv. č. P1N 9517). Sternbergit je sulfid železa a stříbra; jako minerální druh byl poprvé popsán právě z Jáchymova a pojmenován na počest zakladatele Národního muzea Kašpara hraběte ze Šternberka. Jirušův sternbergit je jedním z 37 kusů tohoto minerálu uložených ve sbírce Národního muzea. Je tvořen drobnými lesklými krystaly s pestrými náběhovými barvami na povrchu, narostlými spolu s dalším vzácným minerálem argentopyritem na tmavém zrudněném křemenu [obr. 35].

V roce 1899 daroval B. Jiruš do muzejních sbírek výjimečnou ukázkou minerálu fenakit, v přírodě nepříliš rozší-

řeného křemičitanu berylia, pocházejícího z dolu na živec a křemen Tangen u Kragerø v Norsku (inv. č. P1N 3612). Lokalita Tangen se mezi mineralogy proslavila právě nálezy velkých krystalů fenakitů. Fenakit darovaný Muzeu Jirušem patří mezi vůbec největší existující ukázky tohoto minerálu [obr. 34]. B. Jiruš jej zakoupil někdy před rokem 1872 od obchodníka s minerály Augusta Krantze z Bonnu za 500 marek. Je to srostlice tří sloupcovitých šedozelených krystalů ukončených krystalovými plochami, přičemž největší krystal je 21 cm dlouhý a 4 cm široký, druhé dva krystaly jsou dlouhé 10, respektive 5,5 cm. Jirušův vzorek byl do roku 2011 vystaven v sálu číslo 17 ve vitrině číslo jedna při stěně místnosti.

Z roku 1901 pak pocházejí poslední dva přímé dary Bohuslava Jirúše mineralogickému oddělení, a to korund z Ratnapury na Srí Lance (inv. č. P1N 965) a železný meteorit Toluca – Ocatitlan z Mexika (inv. č. P1M 137). Esteticky výrazný vzorek korundu ze slavného naleziště drahokamů v Ratnapure je srostlicí dvou až 9,5 cm velkých, ploše vřetenitých, šedozelených krystalů [obr. 36]. Byl vystaven na sále číslo 17 v historické budově Národního muzea. Meteorit Toluca je 10 × 6 × 3 cm velký a 582 g těžký odřezek většího kusu zakoupený Bohuslavem Jirušem před rokem 1872 od obchodníka s minerály Augusta Krantze z Bonnu za 48 tolarů [obr. 37]. Meteorit byl nalezen v roce 1784 v Ocatitlanu v údolí Toluca severozápadně od Mexico City. Do roku 2011 byl vystaven ve stálé expozici meteoritů ve výstavním sále č. 16 v historické budově Národního muzea.

Z odkazu B. Jirúše byla dne 1. července 1902 usnesením muzejního výboru¹ přidělena mineralogickému oddělení Národního muzea vysoká částka 10 600 korun určená na nákup sbírkových předmětů.

Podle výkazu nákupů sbírek za rok 1902² byla v tomto v roce za částku 2000 korun z Jirúšova odkazu zakoupena od pražského obchodníka s minerály Aloise Kreidla kolek-

¹ Archiv Národního muzea (dále ANM), Registratura NM (dále RNM) 1902, č. 1286.

² ANM, RNM 1903, č. 1643.

ce šestnácti estetických až exkluzivních ukázek minerálů (inv. č. starého inventáře 12250 až 12265, dnes inv. č. P1N 138, 436, 864, 991, 1313, 2135, 2394, 2471, 3189, 3194, 3206, 7454, 8967, 13051, 19509), mezi nimi například pěkné vzorky zlata, topazu, berylu či hematitu z různých světových nalezišť [obr. 38, 72–74, Tab. 1]. Tyto minerály byly posléze z valné části vystaveny ve stálé výstavě minerálů v historické budově Národního muzea, a to až do roku 2011, tedy více než sto let.

V roce 1903 bylo za další část těchto peněz zakoupeno tehdejším přednostou mineralogického oddělení profesorem Karlem Vrbou dvacet meteoritů (inventární čísla P1M 169–188), z toho devět meteorických želez a jedenáct kamenných meteoritů [Tab. 2].³ Meteority byly získány od obchodníků s minerály Henri Minoda ze Ženevy, Alexandre Stuera z Paříže, Julia Böhma z Vídně, Friedricha Krantze z Bonnu a Henryho A. Warda z Rochesteru v USA. Sedmáct z těchto dvaceti meteoritů se stalo součástí trvalé expozice Národního muzea ve výstavním sále č. 16 v prvním patře historické budovy, a to až do jejího zrušení v roce 2011.

Obr. 33 – Kalcit, Joplin, USA, 26 × 21 × 15 cm, P1N3869

Tab. 1. – Vzorky minerálů zakoupené v roce 1902 Národním muzeem z odkazu B. Jiruš

inv. č. (P1N)	staré inv. č.	minerál (varieta)	lokalita	stát	velikost v mm	cena ⁴	původce
3194	12250	beryl (smaragd)	Snarum	Norsko	870	200 K	Alois Kreidl, Praha
3189	12251	beryl (smaragd)	Santa Fé di Bogota	Kolumbie	95×65	120 K	Alois Kreidl, Praha
864	12253	brookit	Nilltal	Rakousko	30–20	180 K	Alois Kreidl, Praha
60	6731 +12254	platina	Nižnij Tagilsk	Rusko	25×25	138 K	N. A. Davidov + A. Kreidl
138	12255	zlato	Transvaal	JAR	80×20	160 K	Alois Kreidl, Praha
7454	12256	zlato	California	USA	20×15	125 K	Alois Kreidl, Praha
436	12257	hessit	Zavodinský důl	Kazachstán	50×50		Alois Kreidl, Praha
8967	12257	altait	Zavodinský důl	Kazachstán	50×35		Alois Kreidl, Praha
2471	12258	topaz	Murzinka	Rusko	25–30	200 K	Alois Kreidl, Praha
19509	12259	topaz	Sanarka	Rusko	25×10	60 K	Alois Kreidl, Praha
991	12260	hematit	St. Gotthard	Švýcarsko	95×60	115 K	Alois Kreidl, Praha
13051	12261	chlorargyrit	Peru	Peru	60×40, 50×25	90 K	Alois Kreidl, Praha
1313	12262	atacamit	Burra-Burra (doly)	Austrálie	55×40	120 K	Alois Kreidl, Praha
3206	11501 +12263	beryl (heliodor)	Alabaška	Rusko	13–24	100 Mk + 80 K	F. Krantz (100 Mk) + A. Kreidl (80 K)
2135	12264	apatit	Floitengrund	Rakousko	85×70	70 K	Alois Kreidl, Praha
2394	12265	staurolit	Nellur (Nellore)	Indie	45 a 35	32 K	Alois Kreidl, Praha

³ Karel TUČEK, *Kapitoly z dějin mineralogicko-petrografického oddělení Národního muzea v Praze*, Časopis Národního muzea. Řada přírodovědná (dále ČNM-P) 147, 1978, č. 1-4, s. 1–148.

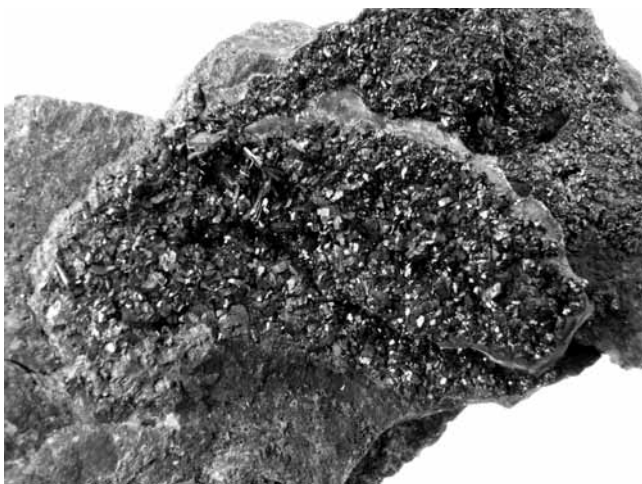
⁴ V tabulkách jsou použity tyto zkratky světových měn: CHF = frank, Švýcarsko; F = frank, Francie; K = koruna, Rakousko-Uhersko; Mk = marka, Německo, USD = dolar, USA.

Tab. 2. – Meteority zakoupené v roce 1903 z odkazu B. Jiruše

inv. č.	název	skupina	země	nabyto od	cena kupní	měna	doba dopadu či nálezu	Ks	rozměry [mm]	hmotnost
169	Puquios	železo IID	Chile	Henri Minod, Ženeva	9	CHF	nalezen 1885	1	2×16×16	3 g
170	Kyushu	chondrit L	Japonsko	Henri Minod, Ženeva	10	CHF	26. 10. 1886 v 15:00 hodin (pád)	1	5×16×30	3,5 g
171	Collescipoli	chondrit H	Itálie	Henri Minod, Ženeva	160	CHF	3. 2. 1890 ve 13:30 hodin (pád)	1	24×31×45	43g
172	Lancon	chondrit H	Francie	Henri Minod, Ženeva	3,25	CHF	20. 6. 1897 (pád)	1	3×10×15	0,75 g
173	N'Goureyrna	železo UNGR	Mali	Henri Minod, Ženeva	177	CHF	15. 6. 1900 (pád)	1	7×32×45	59 g
174	Vouillé	chondrit L	Francie	Henri Minod, Ženeva	280	CHF	13. 5. 1831 ve 23:00 hodin (pád)	1	31×34×64	116 g
175	Barratta	chondrit L	Austrálie	Henri Minod, Ženeva	160	CHF	nalezen 1845	1	16×52×54	132 g
176	Parnallee	chondrit LL	Indie	Henri Minod, Ženeva	162	CHF	28. 2. 1857 ve 12:00 hodin (pád)	1	42×50×64	130 g
177	Nedžed	železo IIAB	Saúdská Arábie	Henri Minod, Ženeva	180	CHF	nalezen 1863	1	5×47×65	122 g
178	Butler	železo UNGR	USA	Henri Minod, Ženeva	222,5	CHF	nalezen před 1874	1	10×49×51	142 g
179	Agen	chondrit H	Francie	Mlle de Mauroy Wassy	300	F	5. 9. 1814 ve 24:00 hodin (pád)	1	30×43×54	79 g
180	Darmstadt	chondrit H	Německo	Alexandre Stuer, Paříž	245	F	nalezen před 1804	1	20×23×32	24 g
181	Chantomay	chondrit L	Francie	Alexandre Stuer, Paříž	145	F	5. 8. 1812 ve 2:00 hodiny (pád)	1	29×41×64	72,5 g
182	Coopertown	železo IIIE	USA	Alexandre Stuer, Paříž	179,2	F	znám od 1860	1	8×50×67	120 g
183	Kendall County	železo UNGR	USA	Julius Böhm, Vídeň			nalezen 1887	1	11×58×84	344 g
184	Lancé	uhlíkatý chondrit CO	Francie	Julius Böhm, Vídeň	586,5	K	23. 7. 1872 v 17:30 hodin	1	18×65×69	195 g
185	Oscuro Mountains	železo IAB	USA	Friedrich Krantz, Bonn	225	Mk	nalezen 1895	1	5×50×67	86 g
186	Sacramento Mountains	železo IIIAB	USA	Friedrich Krantz, Bonn	200	Mk	nalezen 1896	1	6×73×113	385 g
187	Rhine Villa	železo IIIE	Austrálie	Friedrich Krantz, Bonn	117	Mk	nalezen 1901	1	5×44×100	131 g
188	Gilgoin	chondrit H	Austrálie	Henry Augustus Ward, Rochester, New York, USA	45	USD	nalezen 1889	1	29×60×116	459 g

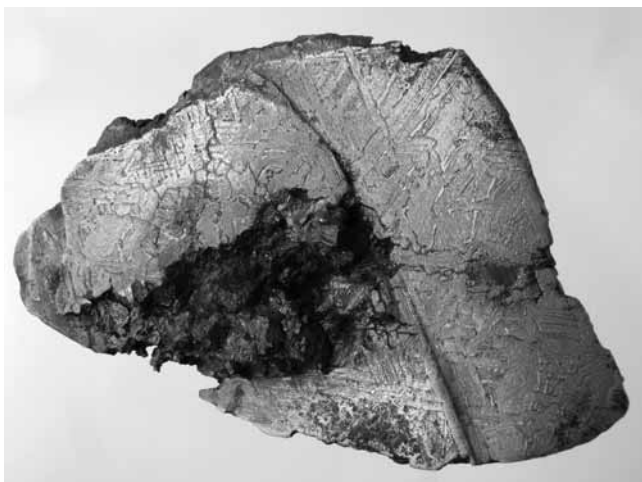
Obr. 34 – Fenakit, Kragerø, Norsko, 21 × 4 cm, P1N3612

Obr. 35 – Sternbergit, Jáchymov, ČR, 3,5 × 1,5 cm, P1N9517

Obr. 36 – Korund, Ratnapura, Sri Lanka, 10 × 7 cm, P1N965

Obr. 37 – Meteorit Toluca-Ocatitlan, Mexiko, 10 × 6 × 3 cm, P1M (P1M137)

Obr. 38 – Brookit, Nilltal, Rakousko, 2–3 cm, P1N864